

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO

GIÁO TRÌNH
KINH TẾ CHÍNH TRỊ
MÁC - LÊ NIN

(DÀNH CHO BẠC ĐẠI HỌC - KHÔNG CHUYÊN LÝ LUẬN CHÍNH TRỊ)

Tài liệu phục vụ tập huấn chuyên ngành tháng 8 năm 2019

HÀ NỘI - 2019

CHỈ ĐẠO BIÊN SOẠN

Đồng chí Võ Văn Thường, Ủy viên Bộ Chính trị,

Bí thư Trung ương Đảng, Trưởng Ban Tuyên giáo Trung ương.

Đồng chí GS.TS Phùng Xuân Nhạ, Ủy viên Trung ương Đảng,

Bộ trưởng Bộ Giáo dục và Đào tạo

Đồng chí PGS.TS Phạm Văn Linh, Phó Chủ tịch Hội đồng Lý luận Trung ương,

Trưởng Ban Chỉ đạo biên soạn giáo trình các môn Lý luận chính trị.

Chủ biên

PGS.TS Ngô Tuấn Nghĩa

Tham gia biên soạn

Chương 1: PGS.TS Ngô Tuấn Nghĩa, GS.TS Nguyễn Quang Thuần

Chương 2: TS. Trần Kim Hải

Chương 3: PGS.TS Đoàn Xuân Thủy

Chương 4: PGS.TS. Tô Đức Hạnh

Chương 5: PGS.TS. Nguyễn Minh Khải, PGS.TS Ngô Tuấn Nghĩa,

PGS.TS. Phạm Văn Dũng

Chương 6: TS. Nguyễn Hồng Cừ, PGS.TS. Nguyễn Minh Tuấn,

GS.TS Phạm Quang Phan

LỜI NÓI ĐẦU

Thực hiện tinh thần chỉ đạo của Ban Bí thư Trung ương Đảng Cộng sản Việt Nam tại Kết luận số 94/KLTW/2014 về việc tiếp tục đổi mới nội dung chương trình, giáo trình các môn khoa học Mác - Lênin và Quyết định của Bộ Giáo dục và Đào tạo về việc thành lập Hội đồng biên soạn giáo trình Kinh tế chính trị Mác - Lênin theo tinh thần đổi mới và nâng cao chất lượng giáo dục đại học dành cho hệ Đại học, Hội đồng biên soạn Giáo trình Kinh tế chính trị Mác - Lênin đã biên soạn và cho ra mắt cuốn giáo trình dành cho hệ đào tạo Đại học không chuyên lý luận chính trị.

Nội dung cuốn giáo trình này được biên soạn theo tinh thần trung thành với chủ nghĩa Mác - Lênin, cơ bản, cập nhật, đồng thời có sự tiếp thu tinh hoa kết quả nghiên cứu mới của khoa học kinh tế chính trị trên thế giới cả về nội dung và hình thức trình bày của một cuốn giáo trình khoa học Kinh tế chính trị trong điều kiện mới.

Theo tinh thần đổi mới nội dung và phương pháp giáo dục đại học, cuốn giáo trình được trình bày gồm 6 chương nhằm đáp ứng quy định của Bộ Giáo dục và Đào tạo là thời lượng 2 tín chỉ. So với các giáo trình đã từng xuất bản trong các lần gần đây, giáo trình kinh tế chính trị Mác - Lênin lần này được trình bày theo thể thức mới nhằm phát huy những giá trị bền vững của kinh tế chính trị Mác - Lênin đồng thời nâng cao tính thiết thực đối với việc hình thành kỹ năng, tư duy, tầm nhìn của sinh viên khi tham gia hệ thống các hoạt động kinh tế xã hội sau khi tốt nghiệp chương trình đào tạo tại nhà trường.

Với mục tiêu như vậy, hệ thống các chuyên đề được thiết kế logic theo nguyên tắc sư phạm của một cuốn giáo trình bậc đại học gắn với hệ thống tri thức của kinh tế chính trị Mác - Lênin gồm những tri thức kinh tế chính trị về phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa và những vấn đề kinh tế chính trị của thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội ở Việt Nam.

Tham gia biên soạn cuốn giáo trình này là tập thể các giáo sư, phó giáo sư, tiến sĩ đang giảng dạy trong các Trường Đại học, các Học viện trong hệ thống giáo dục quốc dân.

Với tinh thần nghiêm cẩn của việc xây dựng giáo trình bậc Đại học, Hội đồng biên soạn đã thực hiện lấy ý kiến nhiều vòng thông qua trao đổi

và tiếp thu chuyên môn về đề cương sơ bộ, khung chương trình, đề cương chi tiết, bản thảo giáo trình từ đội ngũ các nhà giáo đang trực tiếp tham gia giảng dạy tại hệ thống các trường đại học trên phạm vi cả nước qua các đợt tiếp xúc trực tiếp cũng như các đợt tập huấn và giảng dạy thí điểm do Bộ Giáo dục và Đào tạo tổ chức. Cùng với đó, Hội đồng cũng nhận được rất nhiều ý kiến góp ý quý báu của các nhà khoa học như: GS.TS Nguyễn Xuân Thắng; PGS.TS Nguyễn Văn Thạo; PGS.TS Bùi Ngọc Quỳnh; PGS.TS Đào Thị Ngọc Minh; PGS.TS Lê Danh Tôn; PGS.TS Đào Thị Phương Liên; PGS.TS Nguyễn Hồng Sơn, PGS.TS Trần Đức Hiệp.

Trên cơ sở đó, giáo trình được biên soạn, hoàn thiện với sự nỗ lực và tâm huyết của các nhà giáo trong Hội đồng biên soạn. Mặc dù vậy, chắc chắn không tránh khỏi thiếu sót, Hội đồng mong tiếp tục nhận được sự chia sẻ về tri thức khoa học từ phía đội ngũ các nhà giáo, nhà khoa học để cuốn giáo trình được hoàn chỉnh hơn.

Ý kiến góp ý xin gửi về: Bộ Giáo dục và Đào tạo, 49 Đại Cồ Việt, Hà Nội.

TM. HỘI ĐỒNG BIÊN SOẠN

CHỦ TỊCH

PGS.TS Ngô Tuấn Nghĩa

Chương 1

ĐỐI TƯỢNG, PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU VÀ CHỨC NĂNG CỦA KINH TẾ CHÍNH TRỊ MÁC - LÊNIN

Nội dung chương 1 cung cấp những tri thức cơ bản về sự ra đời và phát triển của môn học kinh tế chính trị Mác - Lênin, về đối tượng nghiên cứu, phương pháp nghiên cứu và chức năng của khoa học kinh tế chính trị Mác - Lênin trong nhận thức cũng như trong thực tiễn. Trên cơ sở lĩnh hội một cách hệ thống những tri thức như vậy, sinh viên hiểu được sự hình thành phát triển nội dung khoa học của môn học kinh tế chính trị Mác - Lênin, biết được phương pháp nghiên cứu và ý nghĩa của môn học đối với bản thân khi tham gia các hoạt động kinh tế - xã hội.

1.1. KHÁI QUÁT SỰ HÌNH THÀNH VÀ PHÁT TRIỂN CỦA KINH TẾ CHÍNH TRỊ MÁC - LÊNIN

Trong dòng chảy tư tưởng kinh tế của nhân loại kể từ thời kỳ cổ đại cho tới ngày nay, do đặc thù trình độ phát triển ứng với mỗi giai đoạn lịch sử, mỗi nền sản xuất xã hội mà hình thành nhiều tư tưởng, trường phái lý luận về kinh tế khác nhau.

Mặc dù có sự đa dạng về nội hàm lý luận, nội dung tiếp cận và đối tượng nghiên cứu riêng phản ánh trình độ nhận thức, lập trường tư tưởng và quan điểm lợi ích của mỗi trường phái, song các chuyên ngành khoa học kinh tế nói chung và khoa học kinh tế chính trị nói riêng đều có điểm chung ở chỗ chúng là kết quả của quá trình không ngừng hoàn thiện. Các phạm trù, khái niệm khoa học với tư cách là kết quả nghiên cứu và phát triển khoa học kinh tế chính trị ở giai đoạn sau đều có sự kế thừa một cách sáng tạo trên cơ sở những tiền đề lý luận đã được khám phá ở giai đoạn trước đó, đồng thời dựa trên cơ sở kết quả tổng kết thực tiễn kinh tế của xã hội đang diễn ra. Kinh tế chính trị Mác - Lênin, một trong những môn khoa học kinh tế chính trị của nhân loại, được hình thành và phát triển theo logic lịch sử như vậy.

Về mặt thuật ngữ, thuật ngữ khoa học *kinh tế chính trị* (*political economy*) được xuất hiện vào đầu thế kỷ thứ XVII trong tác phẩm *Chuyên luận về kinh tế chính trị* được xuất bản năm 1615. Đây là tác phẩm mang tính lý luận kinh tế chính trị của nhà kinh tế người Pháp (thuộc trường phái trọng thương Pháp) có tên gọi là A.Montchretien. Trong tác phẩm này, tác giả đề xuất môn khoa học mới - khoa học *kinh tế chính trị*. Tuy nhiên, tác

phẩm này mới chỉ là những phác thảo ban đầu về môn học kinh tế chính trị. Tới thế kỷ XVIII, với sự xuất hiện lý luận của A.Smith - một nhà kinh tế học người Anh - thì kinh tế chính trị mới trở thành môn học có tính hệ thống với các phạm trù, khái niệm chuyên ngành. Kể từ đó, kinh tế chính trị dần trở thành một môn khoa học và được phát triển cho đến tận ngày nay.

Xét một cách khái quát, quá trình phát triển tư tưởng kinh tế của loài người có thể được mô tả như sau:

Giai đoạn thứ nhất, từ thời cổ đại đến cuối thế kỷ XVIII.

Giai đoạn thứ hai, từ sau thế kỷ thứ XVIII đến nay.

Trong giai đoạn lịch sử từ thời cổ đại đến cuối thế kỷ thứ XVIII có những tư tưởng kinh tế thời kỳ cổ, trung đại (từ thời cổ đại đến thế kỷ thứ XV) - chủ nghĩa trọng thương (từ thế kỷ thứ XV đến cuối thế kỷ XVII, nổi bật là lý thuyết kinh tế của các nhà kinh tế ở nước Anh, Pháp và Italia) - chủ nghĩa trọng nông (từ giữa thế kỷ thứ XVII đến nửa đầu thế kỷ XVIII, nổi bật là lý thuyết kinh tế của các nhà kinh tế ở Pháp) - kinh tế chính trị tư sản cổ điển Anh (từ giữa thế kỷ XVII đến cuối thế kỷ XVIII).

Trong thời kỳ cổ, trung đại của lịch sử nhân loại, do trình độ phát triển khách quan còn lạc hậu của các nền sản xuất nên, nhìn chung, chưa tạo được những tiền đề cho sự xuất hiện mang tính chất chín muồi các lý luận chuyên về kinh tế. Trong thời kỳ dài của lịch sử đó, chỉ xuất hiện số ít tư tưởng kinh tế mà không phải là những hệ thống lý thuyết kinh tế hoàn chỉnh với nghĩa bao hàm các phạm trù, khái niệm khoa học.

Sự xuất hiện phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa thay thế cho phương thức sản xuất phong kiến với những trình độ mới của sản xuất xã hội đã trở thành tiền đề cho sự phát triển có tính hệ thống của kinh tế chính trị. Chủ nghĩa trọng thương được ghi nhận là hệ thống lý luận kinh tế chính trị đầu tiên nghiên cứu về nền sản xuất tư bản chủ nghĩa. Mặc dù chưa đầy đủ về nội dung khoa học, song việc chủ nghĩa trọng thương đặt vấn đề tìm hiểu về vai trò của thương mại trong mối liên hệ với sự giàu có của một quốc gia tư bản giai đoạn tích lũy ban đầu, đã thể hiện là một bước tiến về lý luận kinh tế chính trị so với thời cổ, trung đại. Chủ nghĩa trọng thương coi trọng vai trò của hoạt động thương mại, đặc biệt là ngoại thương. Thuộc giai đoạn phát triển này, có nhiều đại biểu tiêu biểu như: Starfod (Anh); Thomas Mun (Anh); Xcaphuri (Italia); A. Serra (Italia); A. Montchretien (Pháp).

Bước phát triển tiếp theo của kinh tế chính trị được phản ánh thông qua các quan điểm lý luận của chủ nghĩa trọng nông. Chủ nghĩa trọng nông là hệ thống lý luận kinh tế chính trị nhấn mạnh vai trò của sản xuất nông nghiệp, coi trọng sở hữu tư nhân và tự do kinh tế. Nếu như chủ nghĩa trọng thương mới nhấn mạnh vai trò của ngoại thương thì chủ nghĩa trọng nông đã tiến bộ hơn khi đi vào nghiên cứu và phân tích để rút ra lý luận kinh tế chính trị từ trong lĩnh vực sản xuất. Mặc dù còn phiến diện, song bước tiến này phản ánh lý luận kinh tế chính trị đã bám sát vào thực tiễn phát triển của đời sống sản xuất xã hội. Đại biểu tiêu biểu của chủ nghĩa trọng nông ở Pháp gồm: Boisguillebert; F.Quesney; Turgot.

Kinh tế chính trị cổ điển Anh là hệ thống lý luận kinh tế của các nhà kinh tế tư sản trình bày một cách hệ thống các phạm trù kinh tế trong nền kinh tế thị trường như hàng hóa, giá trị, tiền tệ, giá cả, tiền công, lợi nhuận... để rút ra những quy luật vận động của nền kinh tế thị trường. Đại biểu tiêu biểu của kinh tế chính trị tư sản cổ điển Anh gồm: W.Petty; A.Smith; D.Ricardo.

Như vậy, có thể rút ra: *Kinh tế chính trị là một môn khoa học kinh tế có mục đích nghiên cứu là tìm ra các quy luật chi phối sự vận động của các hiện tượng và quá trình hoạt động kinh tế của con người tương ứng với những trình độ phát triển nhất định của xã hội.*

Từ sau thế kỷ XVIII đến nay, lý luận kinh tế chính trị phát triển theo các hướng khác nhau, với các dòng lý thuyết kinh tế đa dạng. Cụ thể:

Dòng lý thuyết kinh tế chính trị của C.Mác (1818-1883). C.Mác đã kế thừa trực tiếp những giá trị khoa học của kinh tế chính trị tư sản cổ điển Anh để phát triển lý luận lý luận kinh tế chính trị về phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa. C.Mác xây dựng hệ thống lý luận kinh tế chính trị một cách khoa học, toàn diện về nền sản xuất tư bản chủ nghĩa, tìm ra những quy luật kinh tế chi phối sự hình thành, phát triển và luận chứng vai trò lịch sử của phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa. Cùng với C.Mác, Ph.Ăngghen (1820-1895) cũng là người có công lao vĩ đại trong việc công bố lý luận kinh tế chính trị, một trong ba bộ phận cấu thành của chủ nghĩa Mác. Lý luận Kinh tế chính trị của C.Mác và Ph.Ăngghen được thể hiện tập trung và cô đọng nhất trong bộ *Tư bản*. Trong đó, C.Mác trình bày một cách khoa học và chính thể các phạm trù cơ bản của nền kinh tế tư bản chủ nghĩa, thực chất cũng là nền kinh tế thị trường, như: hàng hóa, tiền tệ, giá trị thặng dư, tích lũy, lợi nhuận, lợi tức, địa tô, tư bản, cạnh tranh cùng các quy luật kinh tế cơ bản cũng như các quan hệ xã hội giữa các giai cấp trong

nền kinh tế thị trường dưới bối cảnh nền sản xuất tư bản chủ nghĩa. Các lý luận kinh tế chính trị của C.Mác nêu trên được khái quát thành các học thuyết lớn như học thuyết giá trị, học thuyết giá trị thặng dư, học thuyết tích lũy, học thuyết về lợi nhuận, học thuyết về địa tô... Với học thuyết giá trị thặng dư nói riêng và Bộ Tư bản nói chung C.Mác đã xây dựng cơ sở khoa học, cách mạng cho sự hình thành chủ nghĩa Mác nói chung và nền tảng tư tưởng cho giai cấp công nhân. Học thuyết giá trị thặng dư của C.Mác đồng thời cũng là cơ sở khoa học luận chứng cho vai trò lịch sử của phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa.

Sau khi C.Mác và Ph.Ăngghen qua đời, V.I.Lênin tiếp tục kế thừa, bổ sung, phát triển lý luận kinh tế chính trị theo phương pháp luận của C.Mác và có nhiều đóng góp khoa học đặc biệt quan trọng. Trong đó nổi bật là kết quả nghiên cứu, chỉ ra những đặc điểm kinh tế của chủ nghĩa tư bản giai đoạn cuối thế kỷ XIX, đầu thế kỷ XX, những vấn đề kinh tế chính trị cơ bản của thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội... Với ý nghĩa đó, dòng lý thuyết kinh tế chính trị này được định danh với tên gọi kinh tế chính trị Mác - Lênin.

Sau khi V.I.Lênin qua đời, các nhà nghiên cứu kinh tế của các Đảng Cộng sản tiếp tục nghiên cứu và bổ sung, phát triển kinh tế chính trị Mác - Lênin cho đến ngày nay. Cùng với lý luận của các Đảng Cộng sản, hiện nay, trên thế giới có rất nhiều nhà kinh tế nghiên cứu kinh tế chính trị theo cách tiếp cận của kinh tế chính trị của C.Mác với nhiều công trình được công bố trên khắp thế giới. Các công trình nghiên cứu đó được xếp vào nhánh Kinh tế chính trị mácxít (maxist - những người theo chủ nghĩa Mác).

Dòng lý thuyết kinh tế kế thừa những luận điểm mang tính khái quát tâm lý, hành vi của kinh tế chính trị tư sản cổ điển Anh (dòng lý thuyết này được C.Mác gọi là những nhà kinh tế chính trị tầm thường) không đi sâu vào phân tích, luận giải các quan hệ xã hội trong quá trình sản xuất cũng như vai trò lịch sử của chủ nghĩa tư bản tạo ra cách tiếp cận khác với cách tiếp cận của C.Mác. Sự kế thừa này tạo cơ sở hình thành nên các nhánh lý thuyết kinh tế đi sâu vào hành vi người tiêu dùng, hành vi của nhà sản xuất (cấp độ vi mô) hoặc các mối quan hệ giữa các đại lượng lớn của nền kinh tế (cấp độ vĩ mô). Dòng lý thuyết này được xây dựng và phát triển bởi rất nhiều nhà kinh tế và nhiều trường phái lý thuyết kinh tế của các quốc gia khác nhau phát triển từ thế kỷ XIX cho đến ngày nay.

Cần lưu ý thêm, trong giai đoạn từ thế kỷ thứ XV đến thế kỷ thứ XIX, còn phải kể thêm tới một số lý thuyết kinh tế của các nhà tư tưởng xã hội chủ nghĩa không tưởng (thế kỷ XV-XIX) và kinh tế chính trị tiểu tư sản

(cuối thế kỷ thứ XIX). Các lý thuyết kinh tế này hướng vào phê phán những khuyết tật của chủ nghĩa tư bản song nhìn chung các quan điểm dựa trên cơ sở tình cảm cá nhân, chịu ảnh hưởng của chủ nghĩa nhân đạo, không chỉ ra được các quy luật kinh tế cơ bản của nền kinh tế thị trường tư bản chủ nghĩa và do đó không luận chứng được vai trò lịch sử của chủ nghĩa tư bản trong quá trình phát triển của nhân loại.

Như vậy, kinh tế chính trị Mác - Lênin là một trong những dòng lý thuyết kinh tế chính trị nằm trong dòng chảy phát triển tư tưởng kinh tế của nhân loại, được hình thành và đặt nền móng bởi C.Mác - Ph. Ăngghen, dựa trên cơ sở kế thừa và phát triển những giá trị khoa học của kinh tế chính trị của nhân loại trước đó, trực tiếp là những giá trị khoa học của kinh tế chính trị tư sản cổ điển Anh, được V.I.Lênin kế thừa và phát triển. Kinh tế chính trị Mác - Lênin có quá trình phát triển liên tục kể từ giữa thế kỷ thứ XIX đến nay. Kinh tế chính trị Mác - Lênin là một môn khoa học trong hệ thống các môn khoa học kinh tế của nhân loại.

1.2. ĐỐI TƯỢNG VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU CỦA KINH TẾ CHÍNH TRỊ MÁC - LÊNIN

1.2.1. Đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin

Với tư cách là một môn khoa học, kinh tế chính trị có đối tượng nghiên cứu riêng. Xét về lịch sử, trong mỗi giai đoạn phát triển, các lý thuyết kinh tế có quan niệm khác nhau về đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị. Chẳng hạn, ở thời kỳ đầu, chủ nghĩa trọng thương xác định lưu thông (chủ yếu là ngoại thương) là đối tượng nghiên cứu. Tiếp theo đó, chủ nghĩa trọng nông lại coi nông nghiệp là đối tượng nghiên cứu. Kinh tế chính trị tư sản cổ điển Anh thì xác định nguồn gốc của của cải và sự giàu có của các dân tộc là đối tượng nghiên cứu.

Hộp 1.1. Quan niệm của A.Smith về đối tượng nghiên cứu của Kinh tế chính trị

Kinh tế chính trị là một ngành khoa học gắn với chính khách hay nhà lập pháp hướng tới hai mục tiêu, thứ nhất là tạo ra nguồn thu nhập dồi dào và sinh kế phong phú cho người dân, hay chính xác hơn là tạo điều kiện để người dân tự tạo ra thu nhập và sinh kế cho bản thân mình, thứ hai là tạo ra khả năng có được nguồn ngân sách đầy đủ cho nhà nước hay toàn bộ nhân dân để thực hiện nhiệm vụ công. Kinh tế chính trị hướng tới làm cho cả người dân cũng như quốc gia trở nên giàu có.

Nguồn: A.Smith (1776), An Inquiry in to the Nature and Causes of the Wealth of Nations.

Các quan điểm nêu trên mặc dù chưa thực sự toàn diện, song chúng có giá trị lịch sử và phản ánh trình độ phát triển của khoa học kinh tế chính trị trước C.Mác.

Kế thừa những thành tựu khoa học kinh tế chính trị cổ điển Anh, dựa trên quan điểm duy vật về lịch sử, C.Mác và Ph.Ăngghen xác định:

Đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị là các *quan hệ của sản xuất và trao đổi* trong phương thức sản xuất mà các quan hệ đó hình thành và phát triển.

Với quan niệm như vậy, lần đầu tiên trong lịch sử của kinh tế chính trị học, đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị được xác định một cách khoa học, toàn diện ở mức độ khái quát cao, thống nhất biện chứng giữa sản xuất và trao đổi. Điều này thể hiện sự phát triển mang tính vượt trội trong lý luận của C.Mác so với các nhà tư tưởng kinh tế trước đó.

Mặt khác, về phạm vi tiếp cận đối tượng nghiên cứu, C.Mác và Ph.Ăngghen còn chỉ ra, kinh tế chính trị có thể được hiểu theo nghĩa hẹp hoặc theo nghĩa rộng.

Theo nghĩa hẹp, kinh tế chính trị nghiên cứu quan hệ sản xuất và trao đổi trong một phương thức sản xuất nhất định. Cách tiếp cận này được C.Mác khẳng định trong bộ *Tư bản*. Cụ thể, C.Mác cho rằng, đối tượng nghiên cứu của bộ *Tư bản* là các quan hệ sản xuất và trao đổi của phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa và mục đích cuối cùng của tác phẩm *Tư bản* là tìm ra quy luật vận động kinh tế của xã hội ấy.

Theo nghĩa rộng, Ph.Ăngghen cho rằng: “Kinh tế chính trị, theo nghĩa rộng nhất, là khoa học về những quy luật chi phối sự *sản xuất* vật chất và sự *trao đổi* những tư liệu sinh hoạt vật chất trong xã hội loài người... Những điều kiện trong đó người ta sản xuất sản phẩm và trao đổi chúng đều thay đổi tùy từng nước, và trong mỗi nước lại thay đổi tùy từng thế hệ. Bởi vậy, không thể có cùng một môn kinh tế chính trị duy nhất cho tất cả mọi nước và tất cả mọi thời đại lịch sử... môn kinh tế chính trị, về thực chất là một môn khoa học có tính lịch sử... nó nghiên cứu trước hết là những quy luật đặc thù của từng giai đoạn phát triển của *sản xuất* và của *trao đổi*, và chỉ sau khi nghiên cứu như thế xong xuôi rồi nó mới có thể xác định ra một vài quy luật hoàn toàn có tính chất chung, thích dụng, nói chung cho sản xuất và trao đổi”¹.

¹ C.Mác và Ph. Ăngghen: *Toàn tập*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1994, t.20, tr.207, 208.

Như vậy, theo C.Mác và Ph. Ăngghen, đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị không phải là một lĩnh vực, một khía cạnh của nền sản xuất xã hội mà phải là một chỉnh thể các quan hệ sản xuất và trao đổi. Đó là hệ thống các quan hệ giữa người với người trong sản xuất và trao đổi, các quan hệ trong mỗi khâu và các quan hệ giữa các khâu của quá trình tái sản xuất xã hội với tư cách là sự thống nhất biện chứng của sản xuất, phân phối, lưu thông, trao đổi, tiêu dùng.

Khác với các quan điểm trước C.Mác, điểm nhấn khoa học về mặt xác định đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị, theo quan điểm của C.Mác và Ph.Ăngghen, chính là ở chỗ, kinh tế chính trị không nghiên cứu biểu hiện kỹ thuật của sự sản xuất và trao đổi mà là hệ thống các quan hệ xã hội của sản xuất và trao đổi. Về khía cạnh này, V.I.Lênin nhấn mạnh thêm: "kinh tế chính trị không nghiên cứu sự sản xuất mà nghiên cứu những quan hệ xã hội giữa người với người trong sản xuất, nghiên cứu chế độ xã hội của sản xuất"². Sự giải thích này thể hiện sự nhất quán trong quan điểm của V.I.Lênin với quan điểm của C.Mác và Ph.Ăngghen về đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị.

Mặt khác, chủ nghĩa duy vật về lịch sử đã chỉ ra, các quan hệ của sản xuất và trao đổi chịu sự tác động biện chứng của không chỉ bởi trình độ của lực lượng sản xuất mà còn cả kiến trúc thượng tầng tương ứng. Do vậy, khi xác định đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin tất yếu phải đặt các quan hệ xã hội của sản xuất và trao đổi trong mối liên hệ biện chứng với trình độ của lực lượng sản xuất và kiến trúc thượng tầng tương ứng của phương thức sản xuất đang nghiên cứu. Nghĩa là, kinh tế chính trị không nghiên cứu bản thân lực lượng sản xuất, cũng không nghiên cứu biểu hiện cụ thể của kiến trúc thượng tầng mà là đặt các quan hệ của sản xuất và trao đổi trong mối liên hệ biện chứng với lực lượng sản xuất và kiến trúc thượng tầng tương ứng.

Với ý nghĩa như vậy, khái quát lại: *Đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin là các quan hệ xã hội của sản xuất và trao đổi mà các quan hệ này được đặt trong sự liên hệ biện chứng với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất và kiến trúc thượng tầng tương ứng của phương thức sản xuất nhất định.*

Khi nhấn mạnh việc đặt các quan hệ sản xuất và trao đổi trong mối liên hệ với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất và kiến trúc thượng tầng tương ứng, kinh tế chính trị Mác - Lênin không xem nhẹ các quan hệ

² V.I.Lênin: *Toàn tập*, Nxb Tiến bộ, Maccova, 1976, t.3, tr.58.

kinh tế khách quan giữa các quá trình kinh tế trong một khâu và giữa các khâu của quá trình tái sản xuất xã hội với tư cách là một chỉnh thể biện chứng của sản xuất, lưu thông, phân phối, tiêu dùng.

Đây là điểm mới cần được nhấn mạnh trong nội dung về đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin. Trước đây, trong các công trình nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin thuộc hệ thống các nước xã hội chủ nghĩa, hầu hết các nhà nghiên cứu chỉ nhấn mạnh đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin là mặt quan hệ sản xuất, mà quan hệ sản xuất thì lại chỉ quy về quan hệ sở hữu, quan hệ tổ chức quản lý, quan hệ phân phối thu nhập. Cách hiểu này phù hợp với điều kiện nền kinh tế kế hoạch hóa tập trung, không thực sát với quan điểm của các nhà kinh điển của kinh tế chính trị Mác - Lênin nêu trên và không thực sự phù hợp với điều kiện phát triển kinh tế thị trường. Các nhà kinh điển khẳng định, kinh tế chính trị Mác - Lênin nghiên cứu mặt xã hội của sản xuất và trao đổi nghĩa là mặt xã hội của sự thống nhất biện chứng của cả sản xuất, lưu thông, phân phối, tiêu dùng. Đây là quan điểm khoa học và phản ánh đúng với thực tiễn vận động của nền sản xuất xã hội có sự vận hành của các quy luật thị trường.

Mục đích nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin:

Về mục đích nghiên cứu của kinh tế chính trị, C.Mác và Ph.Ăngghen cho rằng, việc nghiên cứu là để nhằm tìm ra những quy luật kinh tế chi phối sự vận động và phát triển của phương thức sản xuất.

Như vậy, mục đích nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin là nhằm phát hiện ra các quy luật kinh tế chi phối các quan hệ giữa người với người trong sản xuất và trao đổi. Từ đó, giúp cho các chủ thể trong xã hội vận dụng các quy luật ấy nhằm tạo động lực cho con người không ngừng sáng tạo, góp phần thúc đẩy văn minh và sự phát triển toàn diện của xã hội thông qua việc giải quyết hài hòa các quan hệ lợi ích. Kinh tế chính trị không chỉ là khoa học về thúc đẩy sự giàu có mà hơn thế, kinh tế chính trị Mác - Lênin còn góp phần thúc đẩy trình độ văn minh và phát triển toàn diện của xã hội. Kinh tế chính trị Mác - Lênin cũng không phải là khoa học về kinh tế hàng hóa tư bản chủ nghĩa.

Quy luật kinh tế:

Quy luật kinh tế là những mối liên hệ phản ánh bản chất, khách quan, lặp đi lặp lại của các hiện tượng và quá trình kinh tế.

Tương tự như các quy luật xã hội khác, quy luật kinh tế mang tính

khách quan. Với bản chất là quy luật xã hội, nên sự tác động và phát huy vai trò của nó đối với sản xuất và trao đổi phải thông qua các hoạt động của con người trong xã hội với những động cơ lợi ích khác nhau. Quy luật kinh tế tác động vào các động cơ lợi ích và quan hệ lợi ích của con người từ đó mà điều chỉnh hành vi kinh tế của họ. Chính bởi lẽ đó, khi vận dụng đúng các quy luật kinh tế sẽ tạo ra các quan hệ lợi ích kinh tế hài hòa, từ đó tạo động lực thúc đẩy sự sáng tạo của con người trong xã hội. Thông qua đó mà thúc đẩy sự giàu có và văn minh của xã hội. Tuy nhiên, ở đây cần có sự phân biệt giữa quy luật kinh tế và chính sách kinh tế. Chính sách kinh tế cũng tác động vào các quan hệ lợi ích, nhưng sự tác động đó mang tính chủ quan.

Hộp 1.2. Phân biệt quy luật kinh tế và chính sách kinh tế

Quy luật kinh tế tồn tại khách quan, không phụ thuộc vào ý chí của con người, con người không thể thủ tiêu quy luật kinh tế, nhưng có thể nhận thức và vận dụng quy luật kinh tế để phục vụ lợi ích của mình. Khi vận dụng không phù hợp, con người phải thay đổi hành vi của mình chứ không thay đổi được quy luật.

Chính sách kinh tế là sản phẩm chủ quan của con người được hình thành trên cơ sở vận dụng các quy luật kinh tế. Chính sách kinh tế vì thế có thể phù hợp, hoặc không phù hợp với quy luật kinh tế khách quan. Khi chính sách không phù hợp, chủ thể ban hành chính sách có thể ban hành chính sách khác để thay thế.

Nguồn: Tổng hợp.

Như vậy, đối tượng, mục đích nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin được phân biệt với các môn khoa học kinh tế khác, nhất là với kinh tế vi mô, kinh tế vĩ mô, kinh tế phát triển, kinh tế công cộng... Tuy nhiên, sẽ là không chuẩn xác nếu đối lập một cách cực đoan giữa kinh tế chính trị Mác - Lênin với các nhánh khoa học kinh tế khác.

Mỗi khoa học kinh tế có đối tượng nghiên cứu riêng. Thế mạnh của kinh tế chính trị Mác - Lênin là phát hiện ra những nguyên lý và quy luật chi phối các quan hệ lợi ích giữa con người với con người trong sản xuất và trao đổi. Các quy luật mà kinh tế chính trị chỉ ra là những quy luật có tác động tổng thể, bản chất, toàn diện, lâu dài. Thế mạnh của các khoa học kinh tế khác là chỉ ra những hiện tượng hoạt động kinh tế cụ thể trên bề mặt xã hội, có tác động trực tiếp, xử lý linh hoạt các hoạt động kinh tế trên bề mặt xã hội. Do đó, sẽ là thiếu khách quan nếu đối lập cực đoan kinh tế

chính trị Mác - Lênin với các khoa học kinh tế khác. Tương tự, sẽ là thiếu tầm nhìn khi phủ định giá trị của kinh tế chính trị Mác - Lênin đối với phát triển và tôn sùng vai trò của các khoa học kinh tế khác. Việc thổi phồng tính thực tiễn của các khoa học kinh tế khác chỉ làm cho người ta nhìn thấy các giải pháp trong ngắn hạn mà mất đi tầm nhìn và sự sâu sắc tận cội nguồn sự vận động của các quan hệ kinh tế trên bề mặt xã hội.

Vì vậy, mọi thành viên trong xã hội cần nắm vững những nguyên lý của kinh tế chính trị Mác - Lênin để có cơ sở khoa học, phương pháp luận cho các chính sách kinh tế ổn định, xuyên suốt, giải quyết những mối quan hệ lớn trong phát triển quốc gia cũng như hoạt động kinh tế gắn với đời sống của mỗi con người. Đồng thời, tiếp thu có chọn lọc những thành tựu của các khoa học kinh tế khác để góp phần giải quyết những tình huống mang tính cụ thể nảy sinh.

1.2.2. Phương pháp nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin

Với tư cách là một môn khoa học, kinh tế chính trị Mác - Lênin sử dụng phép biện chứng duy vật và nhiều phương pháp nghiên cứu khoa học xã hội nói chung như: trừu tượng hóa khoa học, logic kết hợp với lịch sử, quan sát thống kê, phân tích tổng hợp, quy nạp diễn dịch, hệ thống hóa, mô hình hóa... Tuy nhiên, khác với nhiều môn khoa học khác, đặc biệt là khoa học tự nhiên. Ở đó, người nghiên cứu có thể thực hiện các thực nghiệm khoa học để rút ra những quy luật chi phối sự vận động và phát triển của đối tượng nghiên cứu. Kinh tế chính trị nghiên cứu các quan hệ xã hội của sản xuất và trao đổi. Đây là những quan hệ trừu tượng, khó có thể bộc lộ trong các thí nghiệm thực nghiệm, chỉ có thể bộc lộ ra trong các quan hệ kinh tế trên bề mặt xã hội. Do đó, các thí nghiệm kinh tế chính trị sẽ khó có thể được thực hiện trong quy mô phòng thí nghiệm vì không có một phòng thí nghiệm nào mô phỏng được một cách đầy đủ các quan hệ xã hội của quá trình sản xuất và trao đổi. Cho nên, phương pháp quan trọng của kinh tế chính trị Mác - Lênin là phương pháp trừu tượng hóa khoa học.

Phương pháp trừu tượng hóa khoa học là cách thức thực hiện nghiên cứu bằng cách gạt bỏ những yếu tố ngẫu nhiên, những hiện tượng tạm thời xảy ra trong các hiện tượng quá trình nghiên cứu để tách ra được những hiện tượng bền vững, mang tính điển hình, ổn định của đối tượng nghiên cứu. Từ đó mà nắm được bản chất, xây dựng được các phạm trù và phát hiện được tính quy luật và quy luật chi phối sự vận động của đối tượng nghiên cứu.

Cần chú ý rằng, khi sử dụng phương pháp trừu tượng hóa khoa học,

cần phải biết xác định giới hạn của sự trừu tượng hóa. Không được tùy tiện, chủ quan loại bỏ những nội dung hiện thực của đối tượng nghiên cứu gây sai lệch bản chất của đối tượng nghiên cứu. Giới hạn của sự trừu tượng hóa phụ thuộc vào đối tượng nghiên cứu mỗi khi các chủ thể thực hiện phân tích để phát hiện ra bản chất cũng như các quy luật chi phối đối tượng nghiên cứu đó. Việc tạm thời gạt đi những yếu tố cụ thể ngẫu nhiên trên bề mặt của nền sản xuất xã hội phải bảo đảm yêu cầu tìm ra được bản chất giữa các hiện tượng dưới dạng thuần túy nhất của nó; đồng thời phải bảo đảm không làm mất đi nội dung hiện thực của các quan hệ được nghiên cứu.

Cùng với phương pháp trừu tượng hóa khoa học, kinh tế chính trị Mác - Lênin còn sử dụng phương pháp logic kết hợp với lịch sử. Phương pháp logic kết hợp với lịch sử cho phép nghiên cứu, tiếp cận bản chất, các xu hướng và quy luật kinh tế gắn với tiến trình hình thành, phát triển của các quan hệ xã hội của sản xuất và trao đổi. Việc áp dụng phương pháp logic kết hợp với lịch sử cho phép rút ra những kết quả nghiên cứu mang tính lôgic từ trong tiến trình lịch sử của các quan hệ giữa con người với con người trong quá trình sản xuất và trao đổi.

1.3. CHỨC NĂNG CỦA KINH TẾ CHÍNH TRỊ MÁC - LÊNIN

1.3.1. Chức năng nhận thức

Với tư cách là một môn khoa học kinh tế, kinh tế chính trị Mác - Lênin cung cấp hệ thống tri thức lý luận về sự vận động của các quan hệ giữa người với người trong sản xuất và trao đổi; về sự liên hệ tác động biện chứng giữa các quan hệ giữa người với người trong sản xuất và trao đổi với lực lượng sản xuất và kiến trúc thượng tầng tương ứng trong những nấc thang phát triển khác nhau của nền sản xuất xã hội.

Cụ thể hơn, kinh tế chính trị Mác - Lênin cung cấp hệ thống tri thức mở về những quy luật chi phối sự phát triển của sản xuất và trao đổi gắn với phương thức sản xuất, về lịch sử phát triển các quan hệ của sản xuất và trao đổi của nhân loại nói chung, về nền sản xuất tư bản chủ nghĩa và thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội nói riêng.

Kinh tế chính trị Mác - Lênin cung cấp những phạm trù kinh tế cơ bản, bản chất, phát hiện và nhận diện các quy luật kinh tế của nền kinh tế thị trường làm cơ sở lý luận cho việc nhận thức các hiện tượng kinh tế mang tính biểu hiện trên bề mặt xã hội. Trên cơ sở hệ thống những tri thức khoa học như vậy, kinh tế chính trị Mác - Lênin góp phần làm cho nhận

thức, tư duy của chủ thể nghiên cứu được mở rộng, sự hiểu biết của mỗi cá nhân về các quan hệ kinh tế, những triển vọng, xu hướng phát triển kinh tế xã hội vốn vận động phức tạp, đan xen, tưởng như rất hỗn độn trên bề mặt xã hội nhưng thực chất chúng đều tuân thủ các quy luật nhất định. Từ đó, nhận thức được ở tầng sâu hơn, xuyên qua các quan hệ phức tạp như vậy, nhận thức được các quy luật và tính quy luật

1.3.2. Chức năng thực tiễn

Kết quả nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin là phát hiện ra những quy luật và tính quy luật chi phối sự vận động của các quan hệ giữa con người với con người trong sản xuất và trao đổi. Khi nhận thức được các quy luật sẽ giúp cho người lao động cũng như những nhà hoạch định chính sách biết vận dụng các quy luật kinh tế ấy vào trong thực tiễn hoạt động lao động cũng như quản trị quốc gia của mình. Quá trình vận dụng đúng các quy luật kinh tế khách quan thông qua điều chỉnh hành vi cá nhân hoặc các chính sách kinh tế sẽ góp phần thúc đẩy nền kinh tế - xã hội phát triển theo hướng tiến bộ. Kinh tế chính trị Mác - Lênin, theo nghĩa đó, mang trong nó chức năng cải tạo thực tiễn, thúc đẩy văn minh của xã hội. Thông qua giải quyết hài hòa các quan hệ lợi ích trong quá trình phát triển mà luôn tạo động lực để thúc đẩy từng cá nhân và toàn xã hội không ngừng sáng tạo, từ đó cải thiện không ngừng đời sống vật chất, tinh thần của toàn xã hội.

Đối với sinh viên nói riêng, kinh tế chính trị Mác - Lênin là cơ sở khoa học lý luận để nhận diện và định vị vai trò, trách nhiệm sáng tạo cao cả của mình. Từ đó mà xây dựng tư duy và tầm nhìn, kỹ năng thực hiện các hoạt động kinh tế - xã hội trên mọi lĩnh vực ngành nghề của đời sống xã hội phù hợp với quy luật khách quan. Thông qua đó đóng góp xứng đáng vào sự phát triển chung của xã hội.

1.3.3. Chức năng tư tưởng

Kinh tế chính trị Mác - Lênin góp phần tạo lập nền tảng tư tưởng cộng sản cho những người lao động tiến bộ và yêu chuộng tự do, yêu chuộng hòa bình, củng cố niềm tin cho những ai phấn đấu vì mục tiêu dân giàu, nước mạnh, xã hội dân chủ, công bằng, văn minh. Kinh tế chính trị Mác - Lênin góp phần xây dựng thế giới quan khoa học cho những chủ thể có mong muốn xây dựng một chế độ xã hội tốt đẹp, hướng tới giải phóng con người, xóa bỏ dần những áp bức, bất công giữa con người với con người.

1.3.4. Chức năng phương pháp luận

Mỗi môn khoa học kinh tế khác có hệ thống phạm trù, khái niệm khoa học riêng, song để hiểu được một cách sâu sắc, bản chất, thấy được sự gắn kết một cách biện chứng giữa kinh tế với chính trị và căn nguyên của sự dịch chuyển trình độ văn minh của xã hội thì cần phải dựa trên cơ sở am hiểu nền tảng lý luận từ kinh tế chính trị. Theo nghĩa như vậy, kinh tế chính trị Mác - Lênin thể hiện chức năng phương pháp luận, nền tảng lý luận khoa học cho việc tiếp cận các khoa học kinh tế khác.

TÓM TẮT CHƯƠNG

Kinh tế chính trị Mác - Lênin là bộ môn khoa học được bắt nguồn từ sự kế thừa những kết quả khoa học của kinh tế chính trị nhân loại, do C.Mác - Ph. Ăng ghen sáng lập, được Lênin và các đảng cộng sản, công nhân quốc tế bổ sung phát triển cho đến ngày nay. Môn khoa học Kinh tế chính trị Mác - Lênin nghiên cứu các quan hệ xã hội giữa con người với con người trong sản xuất và trao đổi trong một phương thức sản xuất xã hội gắn với lực lượng sản xuất và kiến trúc thượng tầng tương ứng của phương thức sản xuất xã hội đó.

Các thuật ngữ cần ghi nhớ:

Kinh tế chính trị, chủ nghĩa trọng thương, chủ nghĩa trọng nông, kinh tế chính trị tư sản cổ điển, kinh tế chính trị Mác - Lênin, quan hệ xã hội của sản xuất và trao đổi, trừu tượng hóa khoa học, quy luật kinh tế.

Vấn đề thảo luận:

Thực tế lịch sử hình thành và phát triển cho thấy, có sự liên hệ chặt chẽ ngay từ đầu giữa kinh tế chính trị Mác - Lênin với hệ thống các lý thuyết kinh tế tiền đề, bằng những lập luận dựa trên bằng chứng lịch sử, hãy phân tích về sự liên hệ đó?

Câu hỏi ôn tập:

1. Phân tích sự hình thành và phát triển của kinh tế chính trị Mác - Lênin?
2. Đối tượng nghiên cứu của kinh tế chính trị Mác - Lênin? Chức năng của kinh tế chính trị Mác - Lênin với tư cách là một môn khoa học?
3. Nêu ý nghĩa của việc nghiên cứu kinh tế chính trị Mác - Lênin

trong quá trình lao động và quản trị quốc gia?

Tài liệu học tập

1. Robert B.Ekelund, JR và Robert F.Hébert (2003), *Lịch sử các học thuyết kinh tế*, Bản tiếng Việt, Nxb Thống kê, H.
2. Viện Kinh tế chính trị học, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh (2018), *Giáo trình Kinh tế chính trị Mác - Lênin*, Nxb Lý luận Chính trị, H.
3. C.Mác- Ph. Ăngghen: *Toàn tập*, tập 20, tập 23, Nxb Chính trị quốc gia, 1994, H.
4. V.I. Lênin: *Toàn tập*, tập 3, Nxb Tiến bộ Maxcova, 1976, M.